

Retourtje Japan-Rijksmuseum, of: waarom deze twee tempelwachters weer terug moeten naar hun poort

Jikke van Loon raakt in 2013 gefascineerd door twee Japanse poortwachters uit het Rijksmuseum. Ze voelt mee met de ontheemde beelden, en belandt bij het tempelcomplex waar ze vandaan komen. Zij wil de wachters teruggeven. Maar wil de bevolking dat wel?

Karolien Knols 24 maart 2024, 20:00

Jikke van Loon in haar atelier bij de schetsen van een van de Japanse tempelwachters. Beeld Erik Smits

Op een zondagmiddag in maart verzamelt een clubje mensen zich rond beeldend kunstenaar Jikke van Loon in het Aziatisch paviljoen van het Rijksmuseum in Amsterdam. Terwijl de meute langsloopt om de tentoonstelling over Frans Hals te zien, maakt het groepje zich op voor een meet-and-greet met twee 14de-eeuwse Japanse tempelwachters.

Jikke van Loon heeft, zacht uitgedrukt, een bijzondere band met de wachters. De eerste keer dat ze oog in oog met hen staat, vertelt ze haar toehoorders, is het 2013. Het Rijksmuseum is na een verbouwing van tien jaar eindelijk weer open, en ze is benieuwd naar het nieuwe paviljoen met Aziatische kunst. Daar ziet ze de meer dan manshoge beelden tegen een muur staan.

Over de auteur

[Karolien Knols](#) is kunstredacteur van *de Volkskrant* en schrijft over fotografie en beeldende kunst.

Ze intrigeren haar. Niet alleen omdat de beelden, door afmeting en materiaal, doen denken aan het beeld van vrijheidsstrijder Anton de Kom dat ze een paar jaar daarvoor heeft gemaakt, en waarvan het proefmodel door het Rijksmuseum is aangekocht, maar ook omdat ze sommige dingen niet helemaal begrijpt. Hoe valt bijvoorbeeld de romige, zachte, kwetsbare nek van een van de wachters te rijmen met zijn agressieve uiterlijk?

Tempelwachter, anoniem, uit de 14de of 15de eeuw. Beeld Rijksmuseum

In de zaaltekst leest ze over de herkomst en betekenis van de wachters. Japanse tempelwachters (Nio-zo) staan gewoonlijk in een poort bij de ingang van een tempelgebied. De ene heeft zijn mond open en roept ‘Aaa!’ De ander heeft zijn mond stevig dicht en maakt het geluid ‘Un!’ De klanken ‘a’ en ‘un’ zijn de eerste en laatste lettergrepen van het Siddham-schrift en samen vertegenwoordigen ze alle klanken en daarmee alle kennis, wijsheid en mededogen. Iedereen die tussen de tempelwachten doorloopt, krijgt daar toegang toe.

Ze is al van jongs af iemand voor wie ‘de dingen’ even levend zijn als mensen en nu kan ze alleen maar denken: wat zijn jullie zielig. Niemand kan meer tussen jullie door lopen. Jullie staan hier alleen maar mooi te zijn.

‘Het is’, zegt ze, ‘net als wanneer ik in het Tropenmuseum ben en naar een Indonesische kris kijk. Dan denk ik ook: ach, wat lig je hier nou.’

In 2015 vliegt ze voor een kunstenaarsresidentie naar Kyoto, in Japan. In haar bagage zitten twee tekeningen die ze van de wachters heeft gemaakt en een brief. Van Menno Fitski, de conservator van het Aziatisch paviljoen, heeft ze tips gekregen hoe ze van Kyoto naar Yokota moet komen. Dat dorp, vijfduizend inwoners groot, ligt een dag westwaarts rijden met de trein vanaf Kyoto, en vlak bij de boeddhistische Iwayajitempel waar de wachters vandaan komen.

Je kunt daar niet zomaar naartoe gaan, waarschuwt de hoteleigenaar in Yokota haar, er zijn ‘bad spirits’, ze zou een ambtenaar op de hoogte moeten brengen van haar bezoek. Omdat die niet aanwezig is, gaat ze op eigen houtje. Het tempelcomplex ligt midden in de bossen, tien minuten fietsen van het dorp. Ze ziet er kikkers ‘zo groot als honden’, begint aan haar klim naar boven, naar de poort waarin de wachters eeuwenlang hebben gestaan.

Daar haalt ze de brief tevoorschijn en begint te lezen: ‘Lieve poort, hoe gaat het met je?’

‘Wat heel bijzonder was: ineens stond er een man naast me die wilde weten wat ik daar deed. De ambtenaar, bleek later. In gebrekkig Engels zei hij dat de poort me niet kon verstaan, dat hij de brief wel in het Japans zou vertalen. Even later lopen ze samen de berg weer af. ‘Ik zag die man bijna huppelen van geluk: hij had gezien dat de poort weer helemaal straalde.’

Een maand voor de meet-and-greet in het Rijks treft Jikke van Loon in haar Amsterdamse atelier voorbereidingen voor een volgende reis naar Yokota, de tiende alweer sinds 2015. In april vindt een rituele ontmanteling plaats van de oude poort. Die zal daarna door studenten van het Kyoto College of Architecture worden gerestaureerd. De crowdfunding daarvoor is in volle gang.

De restauratie is een van de laatste stappen in een kunstproject dat, zoals Van Loon het verwoordt, ‘volledig buiten zijn oevers is getreden’. Wat bijna tien jaar geleden begon met het voorlezen van de brief, is inmiddels een project waarbij honderden mensen zijn betrokken, in Japan en in Nederland, een project dat tot doel heeft de wachters ‘naar huis te brengen’, terug naar de poort.

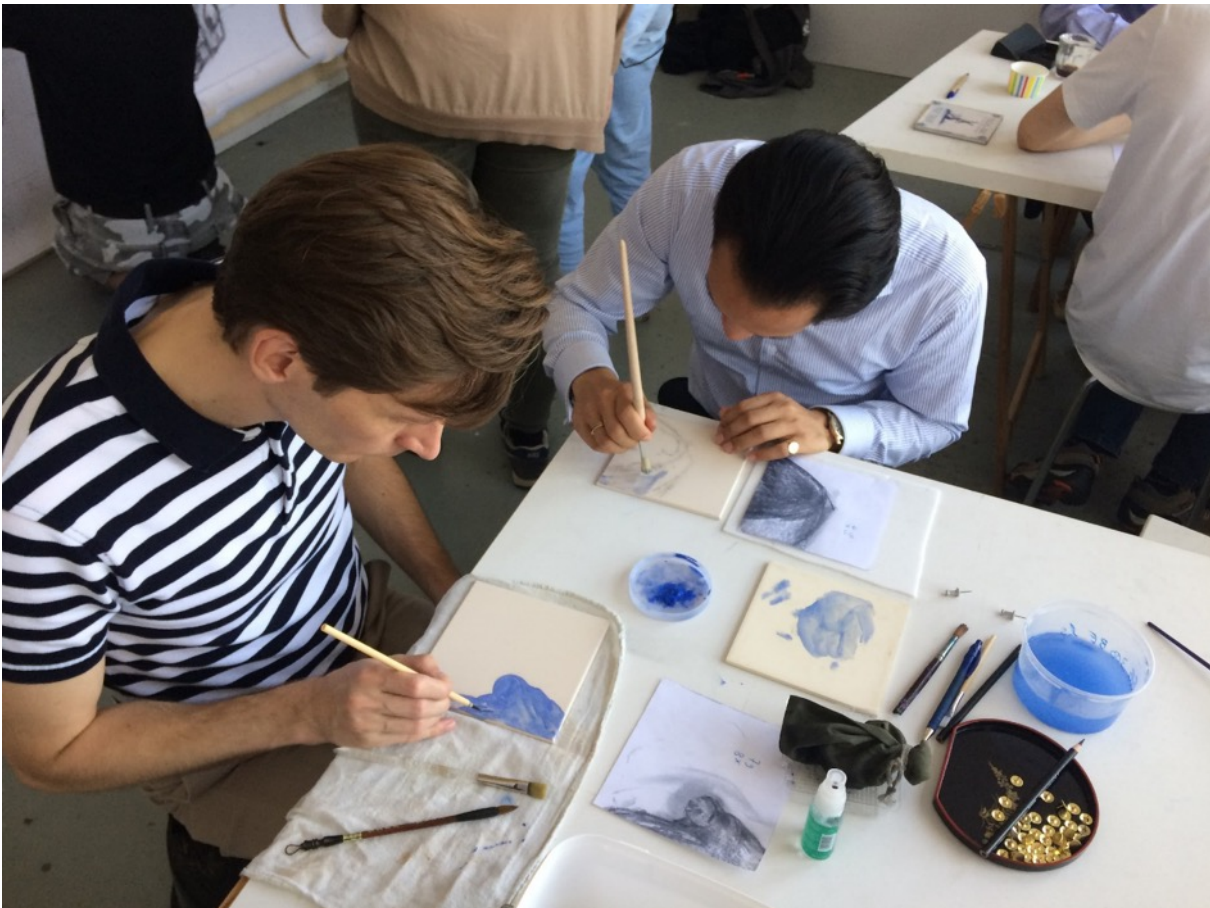
Het is ook een project dat heeft geleid tot een beladen aankoop. Maar nu lopen we op de zaken vooruit.

Wist u bij die poort al meteen: hier ga ik nieuw werk maken?

‘Nee. Ik wist wel zeker: ik kom hier terug om te onderzoeken wat ik ermee kan. In 2017 ging ik opnieuw naar Yokota en maakte ik kennis met de bevolking. Ik had een

viewing georganiseerd in een theatertje, met fragmenten uit de film die Oeke Hoogendijk over de verbouwing van het Rijksmuseum had gemaakt. Daar kwamen de wachters ook in voor.

‘Er waren, wat zal het zijn, vijftientig mensen op afgekomen, voornamelijk oudjes. Terwijl zij naar de beelden zaten te kijken en geanimeerd met elkaar begonnen te praten, realiseerde ik me ineens wat het voor een gemeenschap betekent als dit soort beelden verdwijnen. Dat ik elke week even naar ze kon gaan kijken, en zij niet meer.’

Tot nu toe zijn 540 tegels geschilderd, in Nederland en in Japan. Beeld Jikke van Loon

Misten de inwoners ze?

‘Dat is toen niet letterlijk zo gezegd. De beelden zijn in 2007 door het Rijksmuseum gekocht, maar ze stonden er al sinds begin jaren negentig niet meer. Maar ze zijn natuurlijk onderdeel van hun dagelijks leven geweest, van hun identiteit, ze vertegenwoordigen een stuk van hun ziel. Zoals kerkelijke beelden dat in onze cultuur doen, of in elk geval voor veel mensen lang hebben gedaan. Ik wilde die leemte graag vullen.’

Vond u dat de beelden terug moesten?

‘Zo militant ben ik niet. De wachters zijn door het Rijksmuseum gekocht bij een handelaar in Kyoto, met toestemming van de Japanse overheid. Nee, ik wilde werk maken dat ging over de vraag: wat geeft iemand het recht om beelden te kopen,

alleen maar voor de mooi, ten koste van een gemeenschap die er een eeuwenlange relatie mee heeft gehad?’

In 2018 begint ze, met een subsidie van onder meer het Mondriaan Fonds, met een project dat *Issho-ni/ Tomo-ni* heet, met als ondertitel: samen nieuwe wijsheid maken.

U koos ervoor om met een groep mensen in Yokota en in Nederland aan twee nieuwe wachters te gaan werken. Dat werden tegeltableaus in Delfts blauw. Waarom koos u voor dat materiaal?

‘Dat was vooral praktisch: omdat het werk moest gaan over de relatie tussen beeld en mens, over aandacht en zorg, wilde ik dat het een gemeenschapsproject werd. Door allemaal een eigen tegeltje te beschilderen, ben je daar meteen onderdeel van.

‘Ik ontmoette in een tempelcomplex in de buurt van Kyoto op een gegeven moment ook een boeddhistische monnik die tempelbeelden restaureerde. Kijk, hier.’ Ze laat een foto zien van een beeld, het lijkt blinkend nieuw. ‘Dit beeld is dus even oud als de tempelwachters, ook uit de 14de eeuw. Terwijl het er toch uit ziet alsof het bij de Xenos is gekocht.’

Renovatie van beelden uit een tempelcomplex bij Kyoto. Beeld Jikke van Loon

‘Die monnik had dat beeld volgens de oude technieken gerestaureerd. Voor hem is het nog steeds zevenhonderd jaar oud, ook al is bijna al het oorspronkelijke hout door de eeuwen heen vervangen. En toen dacht ik: dus het gaat meer over het idee van een beeld, het concept, dan over het materiaal. En toen kon ik ook de stap maken naar Delfts blauw.

‘In 2018 heb ik in Yokota, samen met een groepje inwoners, bij wijze van proef één tableau gemaakt, de voorzijde van een van de wachters. Dat sloeg erg aan. Uiteindelijk hebben we in Yokota en in Nederland 540 tegeltjes beschilderd.’

Wat motiveerde mensen in Nederland om mee te doen?

‘Voor een groot deel was dat: we hebben ons eeuwenlang spullen van over de hele wereld toegeëigend, het is tijd voor een beweging de andere kant op. In Japan ging het meer om het naar boven halen van verhalen, tijdens het schilderen. En zo de verbroken relatie te herstellen.’

Wat vonden de mensen in Yokota van het resultaat? Het lijkt me wel even een sprong, van houten beelden naar Delfts blauw.

‘Ze vinden de tableaux fantastisch. De meeste mensen zijn blij dat de oude beelden veilig in het Rijksmuseum staan. Want waar ik pas een paar jaar later achter kwam: het tempelcomplex was al decennialang taboe in Yokota. Daarom had de hoteleigenaar me die eerste keer dus gewaarschuwd. Niemand wilde er meer komen.’

Er

zijn vier tableaux gemaakt, twee voorkanten en twee achter-kanten. Beeld Jikke van Loon

De prefectuur Shimane, waar Yokota ligt, is een haast uitgestorven plattelandsgebied, zoals er meer van zijn in het vergrijzende Japan. Ooit werd hier veel geld verdiend met ijzerwinning. De beroemdste, en de hardste Japanse zwaarden werden in deze regio gemaakt. De boeren rondom teelden rijst, die door de grond ook ijzerhoudend was. Pacht droegen ze af aan de Iwayaji-tempel.

Daar werden tot het begin van de 19de eeuw monniken opgeleid. Maar toen in de loop van de 20ste eeuw het boeddhisme in Japan aan betekenis verloor en er ook een einde kwam aan het pachtsysteem, verarmde de tempel.

In Yokota, zegt Van Loon, doet het verhaal de ronde dat de laatste tempelwachter niet deugde, en dat de hele gemeenschap zich daarom van hem, en van het complex heeft afgekeerd.

Zaten ze er wel op te wachten dat u die geschiedenis oprakelde?

‘Ze zijn in de loop van de jaren heel ver meegegaan in het project. Het is echt ongelooflijk wat daar op gang is gekomen. Er zijn vrijwilligersgroepen die de paden schoonhouden naar de berg waarop de tempel staat. Die wandelingen over de berg organiseren. Elk jaar doen we met de jeugd een ‘ojisosanjacht’, om boeddhistische beeldjes op te sporen waarvan er veel van hun plek zijn geraakt. Die jongeren vinden dat heel leuk, die vertellen er hun ouders weer over, en zo raken ook zij betrokken. En niet alleen de ouderen, met wie het allemaal begon.’

Beeld Jikke van Loon

Wringt het voor u weleens, dat een kunstenaar uit het Westen komt vertellen hoe belangrijk het is dat ze hun culturele erfgoed in stand houden?

‘Ik moet je eerlijk zeggen: daar ben ik helemaal niet mee bezig. De beelden zijn voor mij de motivatie voor dit project. Dat die teruggaan naar hun plek.’

Toen u in 2007 werd gekozen om het beeld van Anton de Kom te maken, bestemd voor het Bijlmerplein in Amsterdam, was daar een controverse over.’

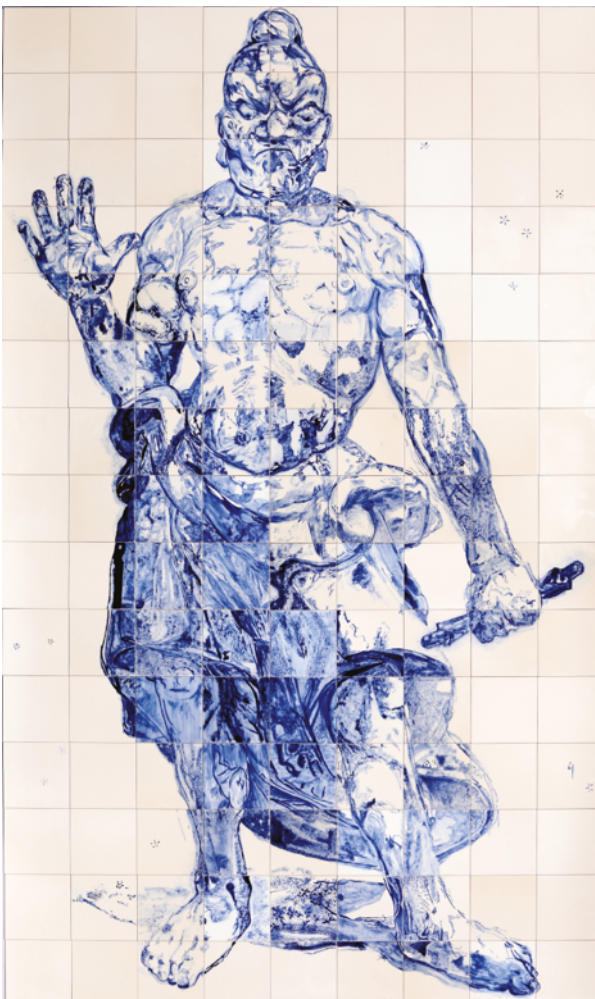
‘Nog steeds.’

De vraag was, en is: waarom moet nou weer een witte vrouw een beeld maken van een zwarte vrijheidsstrijder?

‘Iedere kunstenaar in Nederland heeft op dit moment te maken met de vraag: mag ik iets zeggen, mag ik iets maken, mag ik iets doen, met een cultuur die niet de mijne is. Daarvan is iedereen zich enorm bewust.

‘Tegelijkertijd vind ik het belangrijk dat iedereen zijn stem kan laten horen. Dat wij veel te lang een dominante stem zijn geweest, staat buiten kijf. Maar juist omdat ik mij nooit zo thuis voelde in de Nederlandse maatschappij, heb ik altijd gezocht naar verbreding van het perspectief. Het zou super jammer zijn als we niet meer iets kunnen maken over iets wat niet onszelf betreft. Want juist je kunnen, en willen, verplaatsen in de ander is belangrijk. Hoe kunnen we anders nog samenkomen?’

In 2020 legt corona het hele project stil. Omdat reizen niet mogelijk is, bedenkt Van Loon een ‘interventie’ in het Rijksmuseum. Ze vraagt de oudste inwoners van Yokota om hun herinneringen aan de twee wachters op te schrijven. Die brieven worden in het Rijksmuseum in het Japans voorgelezen aan de beelden, terwijl het publiek, geblinddoekt, zich moet voorstellen hoe het door de bossen in Yokota loopt, naar de poort.

De poortwachters staan in het dorps huis in Yokota.

In dat eerste coronajaar schrijft ze ook het plan voor een vervolgtraject, *Nio-Mon, een poort, een thuis*. Want de twee blauwe wachters, zoals Van Loon ze inmiddels noemt, zijn dan wel tijdens een feestelijk moment in het dorps huis in Yokota geplaatst, maar voor haar is dat een tussenstop. Uiteindelijk moeten ze hun plek krijgen in de oude poort. De inwoners daarentegen houden ze liever in het dorps huis, waar ze tegen een wand zijn geplaatst. ‘Vreselijk’, zegt van Loon. ‘Nu kun je er nóg niet tussendoor lopen.’

D e

poort van tempelcomplex Iwayaji. Beeld Jikke van Loon

Het is de weerstand van de bevolking die haar uiteindelijk duidelijk maakt dat er een reden voor is dat haar plan voor terugplaatsing in de poort steeds met een ‘dat zien we dan wel weer’ wordt weggewuifd.

Ze spoort de eigenaar van het tempelcomplex op, een timmerman die begin jaren negentig het gebied heeft gekocht. ‘De tempel was toen al lang niet meer in functie en ook de wachters stonden er niet meer.’ Ze nodigt hem uit voor een ontmoeting met de bevolking, misschien breekt dat het ijs. Maar in Yokota willen ze hem niet zien.

En dan neemt ze een besluit dat ze zelf niet voor mogelijk had gehouden: ze richt een stichting op, leent daarmee 30 duizend euro, en koopt het hele tempelcomplex, met poort en al.

Waarom deed u dat?

‘In Yokota vertrouwen de mensen me, ik dacht: misschien lukt het me het taboe van het gebied af te halen.’

Is er weleens tegen u gezegd: met die koop ga je een grens over?

‘In Japan hebben ze wel gezegd: dit moet je niet doen. Maar om heel andere redenen: de bevolking krimpt, dus er zijn straks steeds minder mensen om het tempelcomplex te onderhouden. En onlangs zei een Japanse vrouw die in Nederland woont, toen ik haar over de koop vertelde: nu doe je hetzelfde wat je met je kunstproject juist bevraagt: wat geeft iemand met geld het recht om beelden op te kopen, en zo de relatie met de oorspronkelijke gemeenschap te verstoren? Daar heeft ze natuurlijk groot gelijk in.’

Heeft u die vraag voor uzelf kunnen beantwoorden?

‘Er zijn twee redenen waarom ik het durfde. Dat is het groepje enthousiastelingen in Yokota dat het belangrijk vindt dat het tempelcomplex, als cultureel erfgoed en als spirituele plek, in ere wordt hersteld. En mijn ontmoeting met een jonge Japanse vrouw die was afgestudeerd op het revitaliseren van landelijk gebied. Zij wilde dat in de regio rond Yokota doen door middel van kunst, en vroeg of ze de Japanse counterpart kon zijn van dit project.’

Nu is er een nieuwe, en wat Van Loon betreft laatste stip aan de horizon: in 2025 moet de gerestaureerde tempelpoort worden teruggeplaatst, met de blauwe wachters erin. Idealiter wordt het tempelcomplex op termijn overgedragen aan, en beheerd door de gemeenschap, financieel ondersteund door een draagkrachtig bedrijf of een rijke familie. ‘Daar zijn er in Japan genoeg van.’

Vindt u de tempelwachters nog zielig?

‘Niet meer. In Yokota heeft iemand weleens gezegd: kijk dan hoe hard onze wachters in Nederland aan het werk zijn. Die vond het hele project hún verdienste.’

MENNO FITSKI OVER JIKKE VAN LOON

‘Jikke is een natuurkracht. Ze heeft, met al haar enthousiasme en energie, niet alleen een heel nieuwe laag aan de beelden in ons museum toegevoegd, door haar project zijn we ook verbonden geraakt met de plek waar de wachters vandaan komen. Dat had ik me met de aankoop niet zo gerealiseerd. Het besef is gekomen door de brug die Jikke heeft gebouwd en die de vriendschap tussen twee landen bevestigt.’

Op alle verhalen van de Volkskrant rust uiteraard copyright.

Wil je tekst overnemen of een video(fragment), foto of illustratie gebruiken, mail dan naar copyright@volkskrant.nl.

© 2023 DPG Media B.V. - alle rechten voorbehouden

Mocht u willen bijdragen aan de voortgang
van dit project scan dan de QR code
of maak dan uw bijdrage over aan:
Stichting Niōmon (ANBI)
IBAN: NL 25 TRIO 0320 2394 62
BIC: TRIONL2U

Voor meer informatie: www.nio-project.com

